

נותנת לו מלכות וממשלה

לשם מה זקוק ת"ח למלכות וממשלה? אדרבה, אין לך דבר הנוגד את אישיותו של ת"ח יותר מאשר כוחנות של מלכות וממשלה? ובפסחים (ק"ב, א) בין העצות שיעץ ר' עקיבא לבנו ר' יהושע הייתה גם עצה מחכימה: "אל תדור בעיר שראשיה תלמידי חכמים" ופירש"י: "דטרוד בגרסיה ולא במילי דציבורא". ת"ח שטרוד בצורכי ציבור לא יכול להיות שקוע ראשו ורובו בתורה. א"כ מה לו ולמלוכה וממשלה?

ואכן, בדרך כלל הייתה בקהילה היהודית הפרדת רשויות, שבעת טובי העיר היו מנהלים את הקהילה והרב היה מרביץ תורה. הרבנים לא היו שליטים. אמנם, יש מצבים שההלכה דורשת שהחלטה ציבורית תהיה על דעת חכם וללא הסכמתו אין להחלטה תוקף. כלומר, יש לחכם סמכות שלטונית מסוימת. בדרך כלל היה זה החכם הבכיר, דהיינו הרב, המרא דאתרא. אולם זו התערבות חד-פעמית ונדירה. ולמעשה אין צורך בת"ח דווקא, די באישיות אובייקטיבית המוסכמת על כל הקהל. והיא הנותנת, אומנם בדרך כלל אישיות כזאת היא הרב, אך סמכותו המוסכמת נובעת דווקא משום שאין לו מלכות וממשלה ואינו מעורב בדרך כלל בחיים הפוליטיים ולכן סמכו על שיקול דעתו האובייקטיבית. נקודה זו תבהיר לנו את המושגים מלכות וממשלה בכלל, ובהקשר של ת"ח בפרט.

בלשון התורה המושגים 'מלכות' ו'ממשלה' שונים מהמקובל בימינו. עמד על כך הראב"ע בפירושו לבראשית (לז, ה) על הפסוק "המלוך תמלוך עלינו, אם משול תמשול בנו?". הוא עומד על הכפילות ומפרש: "אנחנו נשימך מלך, או אתה תמשול בנו בחזקה". רצונו לומר לא תוכל למלוך עלינו כי לא נסכים לך, וגם לא תוכל למשול בנו כי נתנגד לך בכל כוחנו. כלומר, מלך הוא מי שמולך בהסכמה, בהתייעצות ובהימלכות עם הציבור, ומושל הוא מי ששולט בכוח.¹ אפילו על מלכותו של מלך מלכי המלכים הקב"ה אנו אומרים: "ומלכותו ברצון קבלו עליהם".

* נשיא ישיבת רמת גן ומכון התורה והארץ.

1. וכ"כ הגר"א במשלי כג והביא לכך דוגמאות מפסוקים שונים בתנ"ך.

גם לשון חכמים במשנה במונח 'מלוכה' דומה ללשון תורה. כוונתם לומר שבין היתר תינתן ללומד התורה גם מלוכה. אין הכוונה אפוא לומר שחכם ישלוט על אחרים בשלטון כוחני, אלא הכוונה היא להשפעתו הכריזמטית של החכם על הציבור בתוקף אישיותו התורנית והמוסרית. סמכותו התורנית תהיה מקובלת על הקהל. ואכן התורה נותנת לחכם מלכות, אולם לא מלכות כפויה בכוח, אלא מלכות אמיתית, מוסכמת ומקובלת על הציבור מרצונו החופשי. 'מאן מלכי רבנן'. החכמים מנהיגים את קהל שומעיהם מכוח סמכותם הרוחנית. ובילקוט שמעוני קהלת רמז תתקעט: "סוף דבר הכל נשמע" - אמר רבי חלבו כל אדם שיש לו יראת שמים סוף דבריו נשמעים שנאמר סוף דבר הכל נשמע וגו'".

ומכאן גם הממשלה הניתנת לת"ח. אומנם 'מושל' הוא מי ששולט בכפיה, אך ת"ח שמקור סמכותו הוא מלכותו המוסכמת, גם אם נראה לכאורה שהציבור נשמע אליו כאילו הוא מושל בו, זהו רק למראית עין ומקור סמכותו האמיתי הוא מלכותו ולא ממשלתו. ובדיוק לשם כך הוסיפה המשנה גם 'ממשלה', למרות שבעצם החכם אינו מושל ככל המושלים, אך במבחן התוצאה, הוא באמת מושל יותר מכל מושל אחר. הישמעותו של הציבור להוראות החכם כל כך מושלמת, עד שנראה כאילו שיש לציבור מושל כוחני השולט בו ביד רמה. בדומה לנמלה, שאין לה קצין ומושל ובכל זאת יש לה סדר ומשמעת יעילים יותר מאילו היה לה מושל. למילה 'רב' יש שתי משמעויות, מלמד ואדון. חכם נקרא 'רב' על שם המשמעות הראשונה, כי הוא מלמד תורה את תלמידיו. אלא שמכוח היותו מלמד מסתעפת גם המשמעות השנייה - ריבונות. התלמיד חייב בכבוד רבו, אלא שזו חובתו הוולונטארית של התלמיד ואינה מכוח כפייתו של הרב. ומכיוון שיש לרב סמכות, כשהוא אוסר או מתיר, פוטר או מחייב, יש להוראותיו השלכות של אדנות מסוימת. אדם חייב לשלם או להפסיד על סמך פסיקותיו. יש בכך שררה, אולם זו תוצאה נלווית ואינה מעצם מהותו של הרב. ועל כך אמרו 'אהב את המלאכה ושנא את הרבנות' וכבר פירשו אהב את מלאכת הלמדנות, ללמד תורה ולהורות הלכה, אך שנא את השלטון שהוא תוצאה נלווית, שנא את הרבנות. התורה היא העיקר, והיא שגורמת לכך שתהיה לו גם שררה.

ובמשלי פרק ח, יד: "לי עצה ותושיה אני בינה לי גבורה. בי מלכים ימלכו ורוזנים יחקקו צדק. בי שרים ישרו ונדיבים כל שפטי צדק". זהו כוחה האמיתי של תורה.